

РОЗДІЛ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

ОБУМОВЛЕНІСТЬ МОВИ ПРАВА СОЦІОКУЛЬТУРНИМИ ПРОЦЕСАМИ

THE STIPULATION OF THE LEGAL LANGUAGE BY SOCIAL AND CULTURAL PROCESSES

Ляшук А.В.,

*здобувач кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена аналізу мови права як специфічного феномена. Здійснено аналіз структурних компонентів мови права. Визначено чинники, які впливають на процес становлення та розвитку мови права. Автор акцентує увагу на тому, що мова права керує всіма сферами суспільного життя і може за допомогою інтертекстуальності комбінуватися з мовами будь-яких інших сфер.

Ключові слова: право, мова права, правове життя, юридичний жаргон, мова законодавства.

Статья посвящена анализу языка права как специфического феномена. Осуществлен анализ структурных компонентов языка права. Определены факторы, влияющие на процесс становления и развития языка права. Автор акцентирует внимание на том, что речь права руководит всеми сферами общественной жизни и может с помощью интертекстуальности комбинироваться с языками любых других сфер.

Ключевые слова: право, язык права, правовая жизнь, юридический жаргон, речь законодательства.

The article is devoted to the analysis of the legal language as a specific phenomenon. The analysis of the structural components of the legal language is carried out. The factors influencing the process of the formation and development of the legal language are determined. The author accentuates that the legal language manages all spheres of public life and can be combined with languages of any other spheres with the help of intertextuality.

Key words: law, legal language, legal life, legal jargon, language of legislation.

Постановка проблеми. У процесі становлення правової держави в Україні постає безліч проблем, які потребують негайного дослідження на дисертаційному рівні, вирішення яких буде сприяти інтеграції в європейську правову систему. Важливим є не тільки законодавство, яке б відповідало вимогам обновлюваного суспільства і держави, а й усвідомлення того, що право – це не тільки писаний закон. Для реалізації цього завдання необхідне дослідження мови права, її онтологічного підґрунтя та цінності.

Мова права – одна із професійних мов (поруч із мовами медицини, техніки, мистецтва тощо). Мова права поділяється на низку відносно самостійних видів: мову законодавства і підзаконних нормативно-правових актів, мову правозастосовної практики, мову юридичної науки і юридичної освіти, мову юридичної журналістики тощо. Хоча цілком очевидно, що права без мови немає і бути не може, дослідження їх взаємодії здійснювалося здебільшого у зв'язку з розробленнями техніки і методики складання і тлумачення правових текстів (словесне, філологічне або граматичне тлумачення).

Стан дослідження. Питання про мову права в науковій літературі зводиться здебільшого до більш вузького, хоча і принципово важливого, розділу, присвяченого вивченню мови закону. У роботах юристів-теоретиків С. Алексєєва, Д. Гаврилова, І. Грязіна, Ю. Оборотова, А. Петришина, А. Піголкіна, П. Рабиновича, В. Сирих, Ю. Тодици, В. Ткаченко, М. Цвіка,

А. Черданцева й інших авторів переважає лінгвістично-філологічний підхід до пов'язаних з юридичної герменевтикою мовних питань.

Однак феномен мови права – набагато складніше явище, його доцільно досліджувати у філософсько-правовому зрізі, що дасть змогу комплексно сформулювати онтологічні, аксіологічні та семіотичні засади мови права.

Виклад основного матеріалу. Мова права складається із двох взаємопов'язаних елементів – мови і права. Кожен із них надає їй свого колорит, утворюючи унікальне правове явище – мову права.

Поняття «мова» у праві вживається в декількох значеннях. По-перше, позначає сукупність усіх діалектів і говірок, якими послуговується як рідною мовою той чи інший народ (розмовна мова). По-друге, літературна мова – мова літературних творів, науки й освіти. По-третє, державна мова законодавства, управління, суду й офіційного діловодства. Варто зазначити, що в публічно-правових відносинах як державна мова на регіональному та місцевому рівнях можуть використовуватися не тільки загальнонаціональні, а й інші мови, які набувають статусу офіційних (регіональних і місцевих).

Щоби зрозуміти специфіку й особливості мови права, необхідно здійснити аналіз її структурних елементів, тобто внутрішніх і зовнішніх компонентів. До зовнішніх компонентів мови права можна віднести мову та право, які є взаємопроникаючими

та надають їй специфіки. Саме мова є своєрідним комплектом моделей поведінки, які передаються від покоління до покоління та є однаковими як для малих, так і для великих груп населення, суспільства загалом. Саме за допомогою мови фіксуються символи, норми, звичаї та весь життєвий досвід людини. Ми можемо сказати, що мова є найбільш стійким і міцним зв'язком усіх поколінь, що походить від людини до людини, від батьків до дітей, від старших до молодших, від володарів та керівників до підвладних та підлеглих. У кожній суспільній групі формується своя мова під впливом конкретного соціокультурного середовища.

Слушним є вислів французького вченого Ж.-Л. Бержеля, що право є водночас моральною і соціальною системою, а також позитивними правами. Правова норма, через яку виражається зовні юридичний порядок і яка є тільки елементом форми, не може бути відділена від глибинної правової основи, тобто основ і цілей юридичної системи [1].

Для розуміння розмаїття мови права її варто розглядати у взаємозв'язку із правовим життям суспільства, яке А. Малько пропонує розуміти як форму соціального життя, що виражається здебільшого в правових актах і правовідносинах. Правове життя визначає специфіку і рівень правового розвитку суспільства, ставлення суб'єктів до права і ступінь задоволення їхніх інтересів [3, с. 43].

Інший дослідник сфери права Н. Магузов правове життя розуміє як сукупність різноманітних видів і форм діяльності та поведінки людей, колективів у сфері дії права, спрямованих на забезпечення умов і засобів існування, реалізації приватних і публічних, індивідуальних і групових інтересів, утвердження відповідних їм цінностей [4, с. 19].

Правовому життю притаманні такі ознаки:

- правове життя є складовою частиною й особливим різновидом суспільного життя;
- правове життя пов'язано з юридичними правилами поведінки і відповідними юридичними наслідками;
- правове життя є однією з основних умов існування суспільства загалом;
- правове життя тісно пов'язано з економічним і політичним життям;
- правове життя характеризує специфіку і рівень правового розвитку суспільства і держави;
- правове життя має як позитивні, так і негативні юридичні аспекти.

Мову права можна розглядати як найдавніший пласт мови. Саме потребою регламентації суспільних відносин деякі вчені пояснюють виникнення письма. Становлення і розвиток мови права відбувається під впливом багатьох чинників, серед яких учені виділяють такі:

- категоріальний зміст суспільної свідомості;
- особливості правової свідомості;
- стан правової системи суспільства;
- особливості законотворчої діяльності.

Окрім того, на нашу думку, до даного переліку необхідно додати національну мову, а також

історичні умови й етапи формування суспільства. Будучи продуктом розвитку природної мови, мова права зазнає впливу всіх культурологічних, цивілізаційних та інших чинників, які зумовлюють специфіку і природної мови.

Як зазначає Г. Гуго, такі ж риси, як і право, мають багато інших соціальних феноменів, зокрема сама мова, яка також перебуває в залежності від місця і часу. Правознавство – не більше суха галузь, ніж всі інші науки. «Закид щодо розтягнутості, кількості подробиць, викладених у незліченних книгах, можна віднести з таким же успіхом до медицини і фармакології. Невизначеність у нашій спеціальності впадає в очі не більше, ніж в медицині, якщо не позбутися злочасного забобону, ніби одним рішенням згори можна вирішити всі юридичні суперечки» [2, с. 276]. Проте Г. Гуго рекомендує враховувати цю критику, відносячи її не тільки до законодавства або судочинства, а й до стилю викладання і до мови права загалом [2, с. 276].

Представник історичної школи Георг Фрідріх Пухта був ще більш радикальним противником метафізичної філософії права. «Філософи, які виведуть право з розуму, перебувають поза своїм предметом, вони або зовсім не доходять до поняття права, або доходять стрибками» [5, с. 279].

Ключовим поняттям його правової концепції є «народний дух» (Volkgeist) – органічна свідомість народу. «Усі члени народу з'єднані цією загальною юридичною свідомістю, як спільною мовою, спільною релігією (якщо вона природна), в один союз, заснований на тілесній і духовній спорідненості, що виходить за межі сімейного життя, що виник унаслідок поділу людства. Свідомість є джерелом людського і природного права, юридичних переконань, що діють в окремих членах» [5, с. 281]. Г.Ф. Пухта зазначає, що поява права з народного духу – непростий прямому спостереженню процес, подібний до формування мови. Формами існування цього права є: 1) безпосереднє переконання членів народу, що виявляється в їхніх діях, 2) законодавство і 3) продукти наукової дедукції [5, с. 281].

Хоча Г.Ф. Пухта прямо нічого не говорить про мову права, запропонована ним тріада форм і відповідних джерел права є досить продуктивною для розрізнення трьох форм мови права: мови правового народного звичаю, мови законодавства і мови юридичної науки. На останню покладається завдання «пізнати юридичні положення в їхньому систематичному зв'язку <...> щоби можна було простежити генеалогію окремих юридичних положень до їх принципу, а потім від принципів дістатися до самих крайніх розгалужень. За такого способу <...> приведуть до тям і з'ясуються юридичні положення, приховані в душі національного права, які не проявлялися <...> у висловах законодавця, отже, стануть ясними лише як продукт наукової дедукції» [5, с. 282].

Мову права можна розглядати як мінімум у двох аспектах: вертикальному та горизонтальному. Вертикальний аналіз складається з аналізу ієрархії мовних одиниць, з яких будується мовна тканина. Вивчення цих одиниць базується на даних філологічних дис-

циплін, зокрема лінгвістики. Горизонтальний аспект аналізує функціонування мови права в тій чи іншій сфері. Окрім того, мову права не можна кваліфікувати за тим самим принципом, що і мови національні. Мова права існує як функціональний варіант природної мови зі своєю сферою застосування і індивідуальними лінгвістичними нормами (фразеологія, словниковий склад, термінологічна і смислова ієрархія). Також вона має низку специфічних особливостей, які мають морфосинтаксичний, семантичний і прагматичний характер. Вона використовується в певних соціальних ролях: у разі подання в суд позовних заяв, під час порушення кримінальної або адміністративної справи, під час захисту в судовому процесі.

Як уже зазначалося, мова права заснована на мові повсякденного спілкування, але водночас вона є службові цілі. Насамперед вона формується відповідно до конкретної галузі права, тому існує величезна кількість юридичних термінів, властивості яких різняться відповідно до галузі права. До того ж мова права різних країн і різних історичних періодів має різні характеристики, що відрізняють її від повсякденного писемного мовлення.

Мова права керує всіма сферами суспільного життя і може за допомогою інтертекстуальності комбінуватися з мовами будь-яких інших сфер. Навіть більше, мова права досить даня, чого не можна сказати про більшість інших галузевих мов. Саме із цієї причини в процесі історичного розвитку вона не тільки вбирала в себе нові терміни, але й, у свою чергу, істотно впливала на мови повсякденного спілкування різних країн.

Примітним є той факт, що не завжди територія мови повсякденного спілкування і та територія, мова якої вживається як юридична, географічно ідентичні. У своїй повсякденній мові населення може користуватися мовою, що не збігається з тим, що формує основи мови права даної країни. У середні віки і частково на початку Новітньої історії латинська мова була мовою процесуальних дій. У Фінляндії, наприклад, до другої половини XIX ст. шведська була єдиною мовою в правовому житті країни. Сьогодні офіційною мовою, як і мовою права, багатьох африканських країн є французька чи англійська, незважаючи на той факт, що населення говорить однією або декількома африканськими мовами.

Мова права дуже відрізняється від звичайної мови. Це мова спеціальних цілей (LSP) і це відмінна мова, в якій трапляються «звичайні слова з незвичайними значеннями». Необхідно зазначити, що в межах будь-якої професії розвивається свій власний жаргон (технічні терміни та вирази, використані групою фахівців, які не відомі або не зрозумілі мовленнєвій спільноті загалом. Кожна галузь має свій жаргон, який може сприяти розумінню під час спілкування тих, хто належить до групи. Протипоказання з'являються, коли фахівці вдаються до жаргону бездумно або надмірно, у контекстах, де сторонні особи відчують, що мають право на розуміння, наприклад, у галузі медицини, права та державної служби), який значно посилює внутрішні

зв'язки так само, як і внутрішню стійкість і узгодженість в діях окремо взятої професійної групи. Частина юридичної жаргону є спільною для всіх підгруп юристів (наприклад, судді, адвокати, юрис-консульти). Проте існують і інші лексичні одиниці, які застосовуються лише всередині певних категорій однієї підгрупи юристів або в межах окремих судів чи установ. Це саме стосується і юридичного жаргону в різних країнах. Наприклад англійська мова має свій горезвісний правовий жаргон “legalese” та “gobbledygook”; Талмуд іудаїзму має свій «арамейсько-єврейський жаргон»; іспанська має “jerga molesta o insufrible”, французька має «ефект Теміс» (*l'effet Thémis*).

Природа появи юридичних жаргонних виразів різна. Наприклад, у скандинавських країнах дані вирази часто є спотвореними формами латинських юридичних термінів, що наочно демонструє силу традицій римського права в цих країнах. Водночас ми не можемо говорити про чіткі кордони між жаргоном всередині юридичної професії і промовою обивателя, який говорить про ті чи інші правові явища. Деякі вирази, які вживаються в юридичних колах і мають деколи жартівливий характер, часто перекочовують у народний лексикон.

Юридичний жаргон часто набуває форми скорочень, особливо це стосується судової документації. Заміна розгорнутих пояснень порядковими номерами статей формує особливий жанр скорочень. Це явище характерне для всіх правових культур. Особливо дана форма заміщень була поширена в колишньому Радянському Союзі. І сьогодні така підміна є досить поширеним явищем. Наприклад, поліцейські, розмовляючи про той чи інший злочин, часто заміняють його кваліфікацію відповідною статтею з Адміністративного чи Кримінального кодексу і розуміють один одного. Коли для пересічного громадянина таке спілкування виглядатиме тільки як мова цифр і не нестиме жодного змістовного наповнення.

Особливе місце в юридичному жаргоні посідає сленг, який вживається зазвичай у середовищі ув'язнених. Даний сленг покликаний зміцнювати взаємовідносини груп в'язнів, протиставляючи їх «ворогу», тобто тюремним охоронцям і системі правосуддя загалом. Отже, він частково формує ментальний опір, завдяки якому ув'язнені захищають себе від «придушення» за допомогою мовних прийомів.

В юридичній лінгвістиці під час аналізу мови права часто застосовується історичний і соціологічний підходи, предметом вивчення яких постають такі проблеми:

- зміни, що відбулися в юридичній мові за певний період часу (часом подібні зміни в мові мають кардинальний і всеосяжний характер);
- до мови якої країни й епохи належать запозичені юридичні лексичні одиниці; яким чином юридична мова застосовується в різних юридичних субкультурах (наприклад, науковими діячами, судьями, адвокатами);
- наскільки поширена юридична термінологія серед звичайного населення.

Характерна особливість розвитку мов права в сучасному світі – збільшення їх асиміляції, тобто взаємного проникнення і збагачення, чому активно сприяє посилення міжнародного спілкування, зовнішньої торгівлі, інтенсивного обміну культурними цінностями, інтернаціональних зв'язків. Дуже яскраво ця тенденція простежується в мові законодавства, в яку все частіше проникають іноземні й інтернаціональні терміни і вирази.

Чим пізніше складається в країні мова законодавства, тим більше в ній інтернаціональних елементів. І навпаки, чим раніше створюється правова система, чим більше розвинена вона, тим менше в ній мовних запозичень із законодавства інших країн, тим більше інші системи права використовують юридичну термінологію і мовні форми цієї системи.

Право зіграло і відіграє зараз важливу роль у розвитку мови. Взяти хоча б питання, пов'язані з теорією офіційної державної мови, з мовними правами національних меншин у багатонаціональних державах, з національно-державним будівництвом, з мовою судового процесу, із правом користування в суді рідною мовою, з перекладом законів з однієї мови іншою тощо.

У сучасному світі в умовах розвитку інформаційної діяльності, що прискорюється, зростає кількість документів, підвищуються вимоги до їхньої структури і форми. Графічні способи оформлення текстів нормативних актів, що сприяють підвищенню їхньої інформативності, допоможуть вирішенню проблем автоматизованого оброблення правової інформації в сучасних умовах. У перспективі мова права,

зокрема законодавства, повинна бути зорієнтована на комп'ютерну технологію, водночас ніхто не заперечує, що основний творець закону – людина.

Традиційно мова права сприймається як засіб, що дозволяє донести юридичну інформацію до адресата. Однак вона є більш складним явищем, ніж просто засіб передачі інформації. Мова є єдиним способом доступу до розумових процесів. У мові фіксується досвід людства, його мислення, отже, мова є механізмом пізнання. У свою чергу, мова права, «обслуговуючи» своїми ресурсами правове життя суспільства, стає його своєрідним пізнавальним відображенням.

Висновки. У підсумку зазначимо, що мову права можна визначити як унікальне правове явище (взаємозв'язок мови і права), це соціально й історично зумовлена система способів і правил словесного виразу понять і категорій, що вироблені і застосовуються з метою регулювання взаємовідносин суб'єктів у правовому житті суспільства. Тобто мова права є системою, в якій мова є засобом реалізації правової й інших, суміжних із нею, сфер життєдіяльності суспільства. Адже правова реальність як відображення дійсності немислима без історичного суб'єкта, без індивідуального логічного мислення і мови – матеріального носія думок суб'єкта. Мова права є важливою формою вираження і пізнання справжньої реальності. Вона завжди задає певний погляд на все, що позначається, тим самим відображає правову систему того суспільства, в умовах якого вона функціонує. Без мови всі поширені в юридичній літературі чинники залишаються вельми далекими від дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергель Ж.-Л. Общая теория права: учебник. М.: Nota Bene, 2000. 266 с.
2. Гуго Г. Учебник по курсу цивилистики: в 5 т. М.: Мысль, 1999. Т. 1. С. 272–277.
3. Малько А. Правовая жизнь: постановка проблемы, понятие, признаки, виды. *Правовая жизнь в современной России: теоретико-методологический аспект*. Саратов, 2005. С. 245–254.
4. Матузов Н. Правовая система и личность: учебник. Саратов, 1987. 293 с.
5. Пухта Г. Энциклопедия права: в 5 т. М.: Мысль, 1999. 829 с.